

Türkiye Sanayileşme Tarihinden İki Kesit: Birinci Sanayi Planı 1933 ve Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2011 – 2014)

Serdar Şahinkaya^(*)

ÖZET

Bu bildiride, Türkiye Sanayileşme tarihinde, iki kritik tercih olarak değerlendirilebilecek olan iki temel politika metnindeki *sanayileşme stratejileri* karşılaştırılmaktadır.

Politika metinlerinden ilki, kendi aklımızın ürünü olan *Birinci Sanayi Planı (1933)*, ikincisi de Avrupa Birliği ve Dünya Bankası destekli *Türkiye Sanayileşme Stratejisi (2011 – 2014)* tür.

Birincisinin stratejik tercihleri ile yürütülen süreç, Cumhuriyet tarihinin, iktisadi alandaki en parlak sayfalarına tekabül eder. Sanayi öncülüğündeki yıllık büyüme hızı yüzde 8'e yakındır.

Son 20 yıldır, dünya imalat sanayi katma değeri içindeki payı yüzde 0,6 ile 1 arasında demir tarayan ve adeta yarı sanayileşmiş bir statüye kilitlenmiş olan Türkiye, 2011 yılında hazırlanan ve 2014 yılına kadar uygulanacak olan sanayileşme stratejisindeki tercihleriyle bu kilitlenmeyi aşamayacağını belirtmek kâhinlik olarak değerlendirilmemelidir.

Sanayileşmesini başarı ile tamamlamış ülkelerin sunacağı modeller yanında, Cumhuriyetimizin parlak sanayileşme süreçlerindeki stratejik tercih örnekleri, hâlâ esin kaynaklarımız arasında olmalıdır

Anahtar Kelimeler

Sanayileşme, Sanayi Stratejisi, Türkiye'nin Birinci Sanayi Plan (1933), Türkiye Sanayi Stratejisi (2011 – 2014)

Two Sequences from the History of Industrialization in Turkey: the First Industrialization Plan (1933) and the Turkish Industrialization Strategy (2011 – 2014)

ABSTRACTS

This study aims at making a comparison between the strategies of industrialization in two basic policy texts which can be evaluated as critical choices in the history of industrialization in Turkey.

One of these basic policy texts is "the First Industrialization Plan" (1933) which was produced by the Turkish development mentality on its own, and the second one is "the Strategy of Turkish Industrialization"(2011-2014) which was patented by the European Union and the World Bank.

The implementation period of "the First Industrialization Plan" was the Golden Age of the history of Turkish Economy. In this period, the annual growth rate of Turkish economy led by the industrial sector was realized as almost %8.

For the last 20 years, Turkey has been stuck in a position of semi-industrialized country with a 0,6 % to 1 % share within the world manufacturing industry. Furthermore, it is logical to say that, Turkey would not get over this problematic position with the strategic choices which was prepared in 2011 and to be applied until 2014.

This study discusses that the strategic choices of the early Republican industrialization might still be among the sources of inspiration for Turkey in addition to the industrialization models of advanced countries.

Key Words

Industrialization, Industrial Strategy, the First Industrialization Plan in Turkey (1933), the Turkish Industrialization Strategy (2011-2014)

JEL Kodları

N65,01, O13,025,05,

(*) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ÇEEİ Bölümü yarı zamanlı öğretim elemanı, Mülkiye Genel Yayın Yönetmeni. serdarsahinkaya35@gmail.com.tr

"(...) çünkü ancak sanayileşmedir ki ülkeyi tam bağımsızlığına kavuşturacak; hem Müdafaa-i Hukuk'un, hem de Kuva-yı Milliye'nin gerçek amacına ulaşmasını sağlayacaktır. (...) Sanayileşmediğimiz takdirde ne olacağımızı, Osmanlı'nın son iki yüz yılına bakıp anlayabiliriz. O dönemi bilmiyorsak, şu içinde yaşadığımız dönemi de mi bilmiyoruz a canım; eğer Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılmış olan sanayileşme atılımı (...) dönüştürülmeseydi, acaba 'sistem' Türkiye'yi bu kadar gafil avlayabilir miydi?". **Attila İlhan**

Giriş

1923'ten itibaren Türkiye'de yeni devlet kurma ve o devleti kalkındırma çabasının birbirine geçip geçmeyeceği başlangıçta pek belli olmayan temel *iki çerçevesi* vardı: Bu çerçevelerden biri, iktisadi açıdan, halkçı - devletçi özü öne çıkan kapitalist ekonomiyi kurmak ve kurumlarıyla oluşturup geliştirmekti. İkinci çerçeve ise sanayiye kurmak, yani günün çağdaş sanayi yapılarını kısa sürede inşa edebilmektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu izleyen yıllarda; kapitalizmin de sanayileşmenin de gelişmesi bekleniyordu. Fakat bu nasıl ve ne ile olacaktır? Daha da önemlisi, kapitalizmin gelişmesi; var olan geri bir iktisadi yapı üstünde nasıl gerçekleşecektir? Türkiye 1923'te 13 milyonluk bir köylüler ülkesi. Ülkenin yüzde 80'i köylü. Gelin görün ki, bu köylülerin, o sırada ne kadarı çiftçi tam bilmiyoruz. Dolayısıyla, ilk niyet, *köylüyü çiftçi yapabilmektir*. Ama şu sorunun yanıtı da boşlukta duruyordu: Sanayi bilincinin yerleşmediği, kökleşmediği bir toplumda; köylü, çiftçi olabilir mi? Bir ülkede sanayi olmadan, orada *köylü*, kolay kolay *çiftçi* konumuna geçemez. Cumhuriyeti kuranlar da bu gerçeğin farkındaydılar (Kuruç,2011; Şahinkaya 2009).

Cumhuriyetçi dönüşümün gerçekleşebilmesi için yeni bir sermaye birikim mekanizmasına ihtiyaç vardı. Cumhuriyet kadrolarına göre bu ihtiyaç, ancak ve ancak *sanayileşme* ile karşılanabilirdi. Cumhuriyet, sanayileşmeyi iktisadi güçlenmenin temel aracı saymakta ve *bağımsızlıkla* eş anlamlı almaktadır. Dönemin kendine özgü koşullarında temel ihtiyaçlardan başlanarak sanayi üretim kapasiteleri yaratılması, ileri ve geri bağlantılarla toplumsal üretkenliği artıracaktır. Farklı bir ifade ile *Türkiye Sanayileşmek Mecburiyetindedir*. Cumhuriyet döneminde sınaî üretimin, yurttaşların temel ihtiyaçlarını karşılaması asıl ilkedir. Böylece, ülke içi tüketimin tamamı karşılanacak ve *ulusal ekonomi* gerçek temeline oturacaktır.

Unutulmamalıdır ki, Cumhuriyet, sanayi temelli ulusal ekonomiyi emperyalist çıkarların keşiştiği bölgede ve iki dünya savaşı yıllarının olağanüstü çalkantılı ortamında gerçekleştirmiştir.

1930'a kadar, o 'zor yıllarda' sağlanan her türlü desteğe rağmen özel kesim, diğer bir ifade ile ticaret burjuvazisi ve sanayi erbabı, Cumhuriyetin kendini güvende hissedeceği bir üretim yeteneğine kavuşması için gereken desteği sağlayamamıştır.

Bu nedenle bir anlamda *hesaplaşma* zamanı yaklaşıyordu. Bu hesaplaşma en azından Cumhuriyet kadrolarının önemli bir bölümü açısından gerekli görülüyordu.

İşte bu süreçte, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuş ve Cemiyet, kuruluşundan çok kısa bir süre sonra 1930 yılında Ankara'da bir *Milli Sanayi ve Numune Sergisi* ve *Sanayi Kongresi* düzenlemiştir. 22 -23 Nisan 1930 tarihinde "*Gayemiz: Türkiye Sanayii Türkiye Devleti gibi Yeni ve İleri Olmalıdır*" şiarı ile Ankara'da toplanan Sanayi Kongresi, Sanayimizin 'milli' ve 'çağdaş' gereklere uygun bir tarzda gelişmesini sağlayacak yolları aramak meselesini *temel görev* olarak belirlemiştir. *Mensucat, Gıda, Deri, Orman, Taş-Toprak ve Cam, Kimya, Maden İhracı ve Maden Mamulâtı* başlıklı sekiz ana sektör temelinde çalışmalarını sürdüren Kongre'de, hazırlanan raporlar, sanayi konusunda *neyimiz var? neyimiz yok?* sorularını da netleştirecek bir *sanayi envanterinin* çıkartılmasına da yardımcı olmuştur. Bir anlamda bu sanayi envanteri, takip eden yıllarda *ilk defa yirminci yüzyılda geri kalmış ve bağımlı bir ülkenin dış açıkları, kronik dış borçlar*

ve mali esareti olmadan, kendi kendine yeten bir sanayileşmeyi gerçekleştirmesinin, ütöpik bir fantezi olmadığını ispat eden iktisat politikalarının başlangıç noktasını oluşturmuştur. Kongre sonrasındaki süreçte 1933 Sanayi Planı hazırlanarak, hızlı bir sanayileşme süreci başlamıştır (Bahse konu sergi ve kongre ile ilgili ayrıntılar için özellikle bakınız: Şahinkaya, 2009: 147-215).

1.) Kesit I: *Birinci Sanayi Planı (1933) ve Üç Vurgu*

Devletçiliğin, 1931 yılında CHF'nin program ve tüzüğüne girmesi ile resmîyet kazanan stratejik tercihin arkasında tamamen tesadüfi, ampirist; yani sadece gününü idare etmeye çalışan bir anlayışın ötesinde ciddi bir kavrayış olduğunun izleri, Gazi Mustafa Kemal'in iktisat temalarının ağır bastığı konuşmalarından da açıkça izlenebilir (Şahinkaya, 2009: 25- 145).

Türkiye'de Cumhuriyet rejiminin kuruluş çabaları içinde, *program* kavramı sık sık duyulur olmuştur. Sovyetler'in deneyiminden de esinlenerek, *planlama* 1932'den başlayarak gündemde yerini aldı. Kast edilen şey bir düzen içinde sanayiler kurmak, bunu bir organik hareket haline getirmektir. Bazen plan, bazen de program denilmesine rağmen 1930'larda sanayileşme çabası projeler katında, ama bir bütünlük anlayışı ile toplumun nabzına yerleşti. Birinci Sanayi planı, kaynakların kıt olduğu zor zamanların ürünüdür ve yatırımcılığı öğrenememiş Osmanlı ile Cumhuriyet arasında kritik farklardan biridir. *Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı-1933*, doğru tasarlanan projelere garantili kaynak tahsisi ile süreklilik kazandırmış böylelikle üretimde teknolojinin algılanması başlamış ve ayrıca ulusal (büyük) ölçeği, yatırımların *ileri - geri etkilerini* işleyerek, göstererek aynı zamanda *devletçilik politikasının* da merkezi olmuştur. Ayrıca, Cumhuriyet Türkiye'sinin sanayileşme politikasında 1930'lu yıllarda yaptığı önemli bir değişikliğin simgesidir. Devletçilik, öncelikle sanayide yeni ve doğru yatırımcılık ve bunu sürdüren işletmecilikti (Kuruç, 2010:357-410).

Aydınlanmamız ve dönemin iktisat anlayışındaki temel dönüm noktalarını kavramamız için dünyadaki iktisadi işbölümünün ciddi bir tahlilinin yer aldığı *Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı'nın* 'Giriş' bölümünde yer alan *üç noktaya* göz atmak gerekmektedir. Bu metinde, 1930'lu yılların koşulları üzerinde üç vurgulama var (İnan, 1972: 5-17).

Birincisini planda yer alan kelimelerle ve imlasına dokunmadan kaydedelim:

"Garp kültürünün, yâni tekniğin ve büyük sanayinin sahası Avrupanın bütün garbî kısımlarını ve şimalî Amerikanın da şark sahillerinin ihata ediyordu. Dünyanın 'Tezgâh' ı haline girmiş olan bu sahalara, sanayileşmemiş milletlere mamulât gönderiyor, bu suretle büyük sanayinin tufanı altındaki dünya pazarlarında mevcut istihsal cihazları inhilâl ediyor ve daha dün müstakil vahdetler halindeki camialar büyük sanayinin hegemonyası altına girerek hukuken müstakil, fakat iktisaden tâbi birer varlık haline düşüyordu.

Garbin sanayi memleketleriyle ziraat ve hammadde memleketleri arasındaki bu tâbiyet, sanayi memleketlerini ihya edici, fakat hammadde memleketlerini de tedricen inhilâl ettirici vaziyetler ihdas etti."

Yukarıdaki alıntıyı günümüz kelimeleriyle ifade edersek; *"Batı, kültürü, tekniği ve sanayii ile Doğu sahillerini kucaklıyordu. Sanayileşmemiş uluslara işlenmiş ürünler gönderiyor, bunların tufanı altında kalan dünya pazarlarında üretim araçları çöküntüye uğruyor ve daha dün bağımsız birimler halindeki topluluklar büyük sanayinin hegemonyası altına girerek, hukuken bağımsız; fakat iktisaden bağımlı birer varlık haline düşüyordu. Batının sanayici ülkeleriyle tarımcı ve hammaddeci ülkeler arasındaki bu bağımlılık, sanayici ülkeleri ihya edici, hammadde ülkelerini ise çökertici durumlar yarattı."*

İktisat ve tarihle ilgili gençlerin algılaması gerekir. 1933'te yazılmış olan bu pasaj 30-35 yıl sonra Batı sosyal biliminde bağımlılık ekolü olarak katkı yapan bir dizi sosyal bilimcinin katkılarının özünü içeriyor; yani uluslararası işbölümünün sömürge düzenleri son bulduktan sonra dahi, süregelen bağımlılık yaratıcı özelliklerini teşhir ediyor. Yani dünya kapitalist sistemi üzerinde yapılan bu teşhis, akademik sosyal bilimlerde Marksistler hariç tutulursa, ancak 30 yıl sonra yapılıyor (Boratav,2003).

İkinci vurgulama, Türkiye'nin bu çerçevedeki konumu ile ilgili ve yine plandaki kelimelerle:

"Türkiyenin Dünya emtea mübadelesindeki Garp sanayi mamulâtına bir mahreç ve buna mukabil de o sanayie hammadde yetiştiren bir ziraat memleketi olmasında manasını bulmuştur"

Günümüz kelimeleriyle tekrarlayalım. *"Türkiye'nin dış ticaretteki konumu, Batı sanayi ürünlerine bir pazar ve o sanayie hammadde yetiştiren bir tarım ülkesi olmasıdır."*

Bu kritik cümle ile Türkiye'nin de bu büyük kutuplaşmadaki yeri, hiçbir yanılsama olmadan teşhis ediliyor.

Üçüncü vurgulama ise izlenmesi gereken stratejisiyle ilgili ve yine plan dili-implası ile;

"Türkiyeyi müstakil millet yapmak şiarının bugünkü manâsı Türkiyeyi iktisaden müstakil ve tam teşekküllü bir vahdet haline getirmek demektir. Bu münasebetle, ehemmiyetli bir noktayı belirtmeli: büyük sanayici memleketler, aralarındaki bütün siyasî ve iktisadî münazaalara ve ihtilaflara rağmen ziraatçı memleketleri her zaman için hammadde müstahsili mevkiinde bırakmak ve bu memleketlerin piyasalarına hakim olmak davasında müttefiklerdir. Bu itibarla ziraatçı memleketlerin bu silkinme hareketlerine, er geç, set çekmek hususunda siyasi nüfuzlarını kullanmakta da birleşeceklerdir. Baz ziraatçı memleketler de ufak bir taviz mukabilinde bunu kabulden imtina etmeyeceklerdir. Bilhassa bu hakikat muhtaç olduğumuz sanayi, zaman kaybetmekten kurmak için en mühim muharrikimizdir."

Özellikle genç öğrenciler ve genç meslektaşlarımız için: *"Büyük sanayici ülkeler aralarındaki bütün siyasi ve iktisadi anlaşmazlıklara rağmen, tarımcı ülkeleri her zaman için hammadde üreticisi konumunda bırakmak ve piyasalarına egemen olmak davasında birleşmiş durumdadırlar. Bu itibarla tarım ülkelerinin bu silkinme hareketlerine er geç set çekmek hususunda siyasi nüfuzlarını kullanmakta birleşeceklerdir. Özellikle bu gerçek, muhtaç olduğumuz sanayii zaman kaybetmeden kurmak için en önemli etkenimizdir."*

Birinci Sanayi Planındaki bu üç vurgudan hareketle belirlenen *stratejik tercih*, bir aciliyet gereksinimi üzerine kurulu, yani derhal yapılması gereken bir atılımın vurgulanmasına dayalı. Dış dünyaya ilişkin de çok doğru bir teşhis var: Faşizmin ayak sesleri hissedilmektedir, Almanya'da ve Avrupa'da emperyalist ülkeler arasında çatışmalar vardır; bir hegemonya boşluğu vardır. Bu boşluk, Türkiye gibi ülkeler için geçici bir fırsat yaratmaktadır ve hızla kullanılmadığı takdirde bu fırsat kaybolabilecektir. İşte, Cumhuriyet kadroları bu fırsatı değerlendirmek için kolları sıvamışlardır.

Sıra, ilk Sanayi Planıyla, Devletin, *'ana hammaddeleri ülkemizde bulunan veya kolay sağlanabilecek olan' öncelikli yatırım alanlarını* belirlemesine gelmiştir. Bu alanlar; *mensucat, demir, kömür, bakır, kükürt, selüloz ve kâğıt, ipek, seramik, kimya, enerji ve petrol'dür*. Plan, Meclis'e sunulur, Alkışlarla ve oybirliğiyle kabul olunur.

Yukarıda özetlenen stratejik algıya dayanan yeni bir sanayileşme dönemi ile Cumhuriyet tarihinde yeni bir parlak sayfa yaratılmış olmaktadır. Temel stratejik sentezin yapıldığı 1932 sonrasında, bu dönemin ortalama büyüme hızı yüzde 8'e yakındır ve sanayinin öncülüğündedir. O yüzdendir ki, İkinci Dünya Savaşının büyük tahribatına

rağmen, savaş sonunda Türkiye ekonomisi, bu yılların kuvvetli yatırım temposu sayesinde 1945 sonrasında tekrar hızla canlanabilmiştir (Boratav, 2008).

2.) Kesit II: Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2011 -2014)(AB Üyeliğine Doğru)

Türkiye, 24 Ocak 1980 rejimi ile birlikte *makas değişikliğine* tabi tutulmuş, rejim, *piyasa ekonomisine yönelik* olarak sunulmuştu. Bu 'sermaye'nin jargonuydu. İşin püf noktası ise, Türkiye'nin kendi orta ve uzun dönemli politikalarını belirleme iradesinden vazgeçmesi idi. Türkiye'ye güç politikası ile dayatılan şey basitti: *Ver orta ve uzun dönem politikalarını, al dış borcu diyorlardı!* (Kuruç, 2010:357-410).

Hatırlanmalıdır ki, emek örgütleri ve emekten yana siyasi partiler 1980 ve sonrasında uzun dönemli bir gerileme ve çözülme eğilimine girmişler; sanayileşme ve sanayide yapısal değişme hamlesi 'momentum'unu yitirmiş, 'bölüşüm adaleti'nin yerine 'sadaka ekonomisi'ni ikame edenler, çarpıcı seçim başarılarına mazhar olmuşlardır (Türel, 2010:411-441).

Ve böylece, yani 24 Ocak rejimi ile birlikte girilen makas değişikliğinden sonra, Türkiye vazgeçtiği iradeyi yeniden yakalama olanağından giderek uzaklaştı. İşte 5 Ocak 2011 Çarşamba günü bir basın toplantısıyla açıklanan ve 27 Ocak 2011 tarihli mükerrer Resmi Gazetede yayınlanan *Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi* de bu sürecin *en güncel ve en tipik* örneklerinden biridir.(Belgenin ayrıntılı analizi için Şahinkaya, 2011 ve 2011a).

Bildiriye konu belgenin adında yer alan (AB Üyeliğine Doğru) ifadesinden hareketle de, Türkiye'nin AB'ye katılım amaçlı müzakerelerindeki gelişmelere değinmek önemlidir. AB tarafı sanayi politikalarına ilişkin 20'inci Fasil (*İşletme ve Sanayi Politikaları*) konusunda izlenen tutumu Prof. Dr. Oktar Türel'in ifadesi ile; "*Türkiye AB'nin girişim ve sanayi politikası ilkeleriyle uyumlu bir sanayi strateji geliştirmeli, AB ile bu strateji üzerinde varılacak mutabakattan sonra bir eylem planı hazırlanmalıdır. Bundan sonra kullanılacak politika araçları netleştirilmeli ve sektör politikaları formüle edilmelidir. 20'inci Fasil üzerindeki müzakerelerin seyri de bu doğrultuda olmuş, tarama (screening) sürecinin 2006'da tamamlanmasından sonra 20'inci Fasil Mart 2007'de müzakereye açılmış, Türkiye AB ilkeleriyle uyumlu ve 2009 - 2013 yıllarını kapsayan bir sanayi stratejisi belgesini Kasım 2008'de AB'ye tevdi etmiştir*" şeklindedir (Türel, 2011:293). Yine aynı sayfada yer alan 11 nolu dipnotta Dr. Türel, kritik bir saptamada daha bulunmaktadır: "*Bu belgeye AB Komisyonu'nun açık belge kayıtlarından erişilememektedir. Türkiye tarafı da kamuoyuna belgenin içeriği ile ilgili açıklama yapmamıştır*" (Vurgular bizim.S.Ş)

Esas olarak bizim aklımızın ürünü olmadığına yeterince açık olduğu sanayi stratejisi belgesinin arka plan, destek / payanda çalışmalarını¹ da gözden irak tutmamak sürecin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Bir başka ilginç husus, Sanayi Strateji Belgesi'nin vizyonu ile ilgilidir. Çünkü, Belge'de vizyon, "*orta ve yüksek teknoloji ürünlerde Avrasya'nın üretim üssü olmak*" gibi oldukça afaki olarak belirlenmiştir. Afakidir zira Avrasya coğrafyasının dikkate alınmamış olduğu düşünülmektedir. Çünkü Avrasya= Avrupa + Asya değil mi? Avrupa, 50 ülke, 640 milyon nüfus; Asya ise, 49 ülke, 3,5 milyar nüfus ve dolayısıyla da Avrasya coğrafyası yaklaşık 100 ülke, 4,250 milyon nüfus.

Peki, *Avrasya'nın hem de orta ve yüksek teknoloji ürünlerinde üretim üssü olunacak* ise bu sadece AB direktiflerine bağlı bir "*tahayyülle*" nasıl gerçekleşecek?

¹ Bahse konu çalışmalar; i) *Türkiye Sanayi Politikası (AB Üyeliğine Doğru)*, DPT, 2003.

ii) *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 -2013): Rekabet, İstihdam, Beşeri Sermaye, Bölgesel Gelişme, Kamuda Etkinlik*. DPT, 2006.

iii) *Türkiye'nin Rekabet Gücü İçin Sanayi Politikası Çerçevesi / Sanayi Politikaları Özel İhtisat Komisyon Raporu*. TEPAV, DPT, 2007.

iv) *22 Temmuz 2007 Seçimlerinin Ardından: İkinci Nesil Reform Sürecinin Öncelikleri*. TEPAV. 2007.

Bu coğrafyada ilk elde akla gelen Japonya, Güney Kore, Çin, Hindistan, Almanya, Fransa, İtalya gibi ülkeler ve bu ülkelerce yaratılan markalar var iken üretim üssü ne anlama geliyor? Bu üretim üssü, meselesi yoksa bir ya da birden fazla Çok Uluslu Şirketin (ÇUŞ), çeşitli saiklerle (*düşük ücret, liberal yasalar vb teşvikler, çevre konusunda hassasiyet düşüklüğü nedeniyle*) ülkemize yatırımlarını taşıması anlamına mı geliyor?

Bu vizyon çerçevesinde oluşturulan strateji belgesinde öne çıkan *sürükleyici sektörler*; Otomotiv, Makine, Elektronik, Beyaz Eşya, Tekstil-Hazır Giyim, Gıda ve Demir-Çelik olarak saptanmış bulunmaktadır. Sektör belirlemesindeki teknik kriterlerin ne olduğu da açık değildir. Açık olan nokta, strateji belgesinin 17. Sayfasında yer alan 1 nolu dipnotundadır. Sürükleyici sektörler "*AB ile sürdürülen İşletmeler ve Sanayi Politikaları Faslına ilişkin Müzakere Pozisyon Belgesi ile belirlenmiş*" tir. Bu sektörler, bir önceki paragraf ile birlikte değerlendirildiğinde, hedeflenen durum bir miktar daha netleşmektedir. 'ÜS', iktisat alanında bugüne kadar pek rastlanılmayan bir kelimedir. Üs yerine daha çok 'üretim merkezi' kullanılır. Üs'ün yarattığı çağrışım iktisadi olmaktan oldukça uzak bulunmaktadır. Ve Nazım'ın şiirlerinde kullandığı dizeleri hatırlatmaktadır bir bakıma: "*Vatan, Amerikan Üsleriye...*"

Strateji Belgesi'nin temel omurgasında tek ve nihai hedef, AB'dir. Böyle bir tek hedefli strateji, AB ile ilgili günümüz gelişmeleri birlikte düşünüldüğünde inandırıcı olmaktan oldukça uzaktır. Kaldı ki strateji belgesinde, AB ve Gümrük Birliği bağlamında nasıl bir açmaz ile karşı karşıya olduğumuzu bir miktar *mağcup* bir eda ile de olsa ifade edilmiştir. Stratejinin müellifleri bu *açmazları* aşağıdaki biçimde ifade etmişlerdir (Vurgular bizim.S.Ş):

Strateji Paragraf 120. "*(..) Bu çerçevede, 1980'lerden bugüne ihracata dönük büyüme stratejisi çerçevesinde dış ticarete liberal politikaları benimseyen Türkiye ekonomisi, Gümrük Birliği ile dünya ekonomisi ve ticaretinde önemli bir bloğa ticari entegrasyonunu gerçekleştirmiş ve bu suretle kendi iç pazarını uluslararası normlarla uyumlaştırmıştır. Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesiyle, AB'den ithalatta sanayi ürünlerinde gümrük vergileri sıfırlanarak miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve üçüncü ülkelerden ithalatta AB'nin OGT hadlerine uyum sağlanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye bir taraftan AB pazarına diğer üçüncü ülkelere nazaran daha avantajlı giriş imkânı sağlarken, diğer taraftan iç pazarını AB ve diğer üçüncü ülkelerin rekabetine açmıştır.*"

Strateji Paragraf 124. *Bununla birlikte, Gümrük Birliği kararının ilgili maddesi uyarınca üstlenilmiş bulunan AB'nin tercihli rejimleri kapsamında STA imzalanamayan ülkeler bağlamında sorunlar yaşanmaktadır. AB'nin tercihli ticaret anlaşmaları imzaladığı/yürürlüğe koyduğu veya müzakerelerini sürdürdüğü diğer ülkeler ile müzakere başlatmak yönünde yapılan girişimlerimiz, ilgili ülkelerin AB'ye tercihli rejim altında ihrac ettikleri ürünlerin Türkiye-AB Gümrük Birliği uyarınca serbest dolaşımdan faydalanarak ülkemiz pazarına gümrük vergisi ödenmeksizin girmesi imkânının bulunması sebebiyle sonuçsuz kalabilmektedir.*

Strateji Paragraf 125. "*Diğer yandan, 1/95 sayılı Gümrük Birliği'nden kaynaklanan kimi yükümlüklerin yerine getirilememiş olması, kararın bazı hükümlerinin ve mekanizmalarının işletilemiyor olması, Gümrük Birliği'ne rağmen ticari korunma önlemlerinin uygulamasının sürdürülmesi, AB'nin tercihli rejimlerinin üstlenilmesinde yaşanan problemler, özellikle AB'nin üçüncü ülkelere yönelik olarak benimsediği STA'nın Türkiye üzerindeki muhtemel etkileri ve bu çerçevede Türkiye'nin AB'nin danışma ve karar alma mekanizmalarındaki yerinin sınırlı olması gibi hususların ileriki dönemlerde ayrıntılı bir şekilde dikkate alınarak Gümrük Birliği'nin işleyişinden kaynaklanan olumsuzlukların bertaraf edilmesi önem kazanmaktadır.*"

Strateji Paragraf 126. "*AB'nin üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği ve önümüzdeki dönemlerde gerçekleştirmeyi öngördüğü tercihli düzenlemelere, Gümrük Birliği'nin tarafı olarak ülkemizi dahil etmemesi, uygulamaya koyduğu çeşitli yeni mevzuat hazırlıklarında önceden bilgilendirme gibi mekanizmaları kullanmaması ve işbirliğine gitmemesi ülkemizin bu tür düzenlemeleri yapmasını güçleştirmekte ve ülkemiz menşeli ürünlerin AB*

ve üçüncü ülkelerin pazarlarındaki rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemekte; bu durum, sanayi sektörüne de doğrudan yansımaktadır(..)”

Strateji Paragraf 127. Gümrük Birliği kapsamında üstlenilmiş bulunan Ortak Ticaret Anlaşması'nın Ticari Savunma Önlemleri Sistemi'ne de uyum sağlanmış olmakla birlikte taraflar, bu önlemleri üçüncü taraflara ortak uygulamamakta, söz konusu tedbirleri ülkemiz ve AB ayrı ayrı düzenlemektedir. Bu durum, ülkemizin gerek AB pazarında ve gerekse üçüncü ülke pazarlarındaki rekabet edebilirliğine önemli bir engel oluşturmaktadır. Söz konusu sorunlara çözüm bulunmasını teminen AB nezdindeki girişimler sürdürülecektir”.

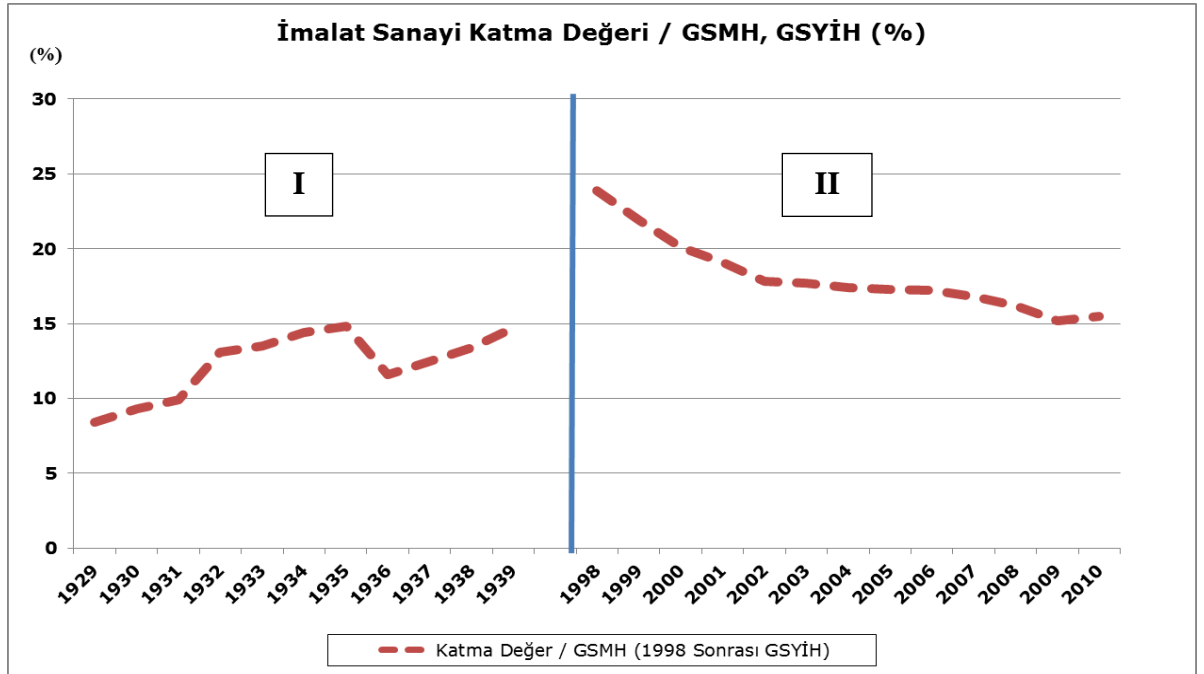
İlgili paragraflardan ve özellikle de 126 ve 127'inci paragraflardaki ifadeler, Türkiye'nin kilitlenmiş nasıl bir açmaz içinde olduğunu yeterince belirtmektedir. Bu belirtmeye rağmen belgenin bütününde, bahse konu *kilitlenmeyi aşacak* ciddi, tutarlı tedbirler demetinin eksiklik olduğu da açıktır (Şahinkaya, 2011 ve 2011a).

Belgede, statik bir etkinlik yerine, kalkınma, üretkenlik, sermaye birikimi, yatırımlar, istihdam ve bölüşüm gibi faktörler gözetilmemiştir. Ayrıca, yine belgede, fetişleştirilerek yer verilen sektörel rekabet gücü analizleri, yurtiçi katma değer meselesini göz ardı ederek hesaplandığı için de ciddi bir biçimde eleştirilmektedir (Küçükkiremitçi, 2011).

Bir başka hususta, metnin bütünü, 'yapma', 'imal etme' heyecanından oldukça uzak, pasif ve edilgen bir üslupla kaleme alınmıştır. Stratejinin ruhu, sanayileşmenin büyük, toplumsal ve ertelenemez bir arzu şeklinde momentum kazanması ile kökleşeceği gerçeğinden oldukça uzaktır.

Sonuç Yerine

Araştırmamıza konu iki dönemin, belge/süreç bağlamındaki gelişmelerin iyi bir özeti aşağıdaki grafiktedir(*). Grafikteki (I) nolu kısım 1929 -1939 dönemini, (II) nolu kısım da 1998 – 2010 dönemini kapsamaktadır.

(*):Grafığe esas teşkil eden veriler için meslektaşım B. Ali Eşiyok'a teşekkür ederim. Eşiyok, 1929 – 1939 dönemi verilerini (Bulutay ve diğ.1974) den türetti. 1998 – 2010 dönemi verileri için (Eşiyok, 2011). Grafik çizimindeki desteği için de bir başka meslektaş Oktay Küçükkiremitçi'ye teşekkür ederim.

1930'lar Türkiye'sinde imalat sanayi katma değerinin artış hızı yıllık ortalama %12'dir. Grafik son derece nettir. Bu parlak sanayileşme deneyimi imalat sanayi katma değerinin ulusal gelir içerisindeki payında meydana gelen gelişmelerden de görülebilir: 1929 yılında imalat sanayi katma değerinin ulusal gelir içindeki payı %8.4 dır. Halkçı- Devletçi ekonomi yönetiminin dönem sonunda ise bu pay %14,7'ye yükselmiştir. Bu başarının arkasında, korumacılık ve devletçiliğin harika sentezi yatmaktadır. Sentezdeki korumacı faktör, dünya krizine karşı doğru bir koruma mekanizması sağladı. Depresyonda, Türk ekonomisini emperyalist sistemden kısmen koparabildi. Öte yandan devletçi unsur Kemalist yönetime, dönemin tartışılan hedeflenen şartlarından kaynaklanan potansiyel fazla üzerinde iktisadi ve merkezi kontrolde bulunarak bu fazlanın sanayileşme için fon olarak kullanma olanağı verdi. Dolayısıyla Kemalist yönetim,1930'ların başlarındaki ortamın, sanayileşme için bir fırsat olduğunu doğru bir biçimde anlamıştı.

Demiryolları + Sanayileşme = Devletçilik sihirli denklemi temelinde ekonomisini örgütleyen Kemalist Türkiye, ilk defa yirminci yüzyılda geri kalmış ve bağımlı bir ülkenin dış açıkları, kronik dış borçlar ve mali esareti olmadan, kendi kendine yeten bir sanayileşmeyi gerçekleştirmesinin, ütopyik bir fantezi olmadığını göstermiştir; başka bir deyişle, Kemalist deneyim ulusal kapitalist model içinde geri kalmışlık ve bağımlılığın üstesinden gelmenin önemli bir çabası olarak tanımlanabilir (Şahinkaya, 2009).

Grafiğin (II) nolu kısmının başlangıcı olan 1998 yılı, aynen 24 Ocak 1980 ya da Türkiye'nin sermaye hareketlerine tam serbestlik tanıdığı Ağustos 1989 tarihleri gibi, yakın iktisadî tarihimizde önemli bir dönemektir. 1998 yılında Türkiye artık IMF, Dünya Bankası (DB), Dünya Ticaret Örgütü ve uluslararası finans ve derecelendirme kuruluşlarının denetim ve gözetiminde ekonomik ve siyasal kurumlarını neoliberal koşullandırmaların biçimlendirmesini kabullenmiş ve uluslararası işbölümünde kendisine biçilen yeni rolü üstlenmiştir (BSB, 2006:2). Bu rolün ana özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- Uluslararası ve yerli finans sermayesine sermaye hareketleri üzerine sınırsız serbestlik güvencesi sağlayarak, yüksek finansal getiri sunmak;
- İşgücü piyasalarını kuralsızlaştırma ve esnekleştirme yöntemiyle ucuz işgücü deposu hâline dönüştürerek katma değeri düşük teknolojilerde uzmanlaşmak ve sanayiini uluslararası şirketlerin taşeronu olarak geliştirmek;
- Üretimde ithal girdi kullanma ve ithal mal tüketme eğiliminin kuvvetlenmesine izin vererek, finansmanı esas itibarıyla spekülâtif sermaye tarafından sağlanan bir ucuz ithalat cennetine dönüşmek;
- Kamu hizmetlerini ticarileştirerek vatandaşları 'müşteriye', kamu hizmeti üreten kurumları 'ticarî işletmeye' dönüştürmek; kamu iktisadî kuruluşlarını yerli ve uluslararası özel sermaye şirketlerine doğrudan yabancı sermaye cezbetmek uğruna yok pahasına satmak;
- Etkin ve demokratik yönetim, 'iyi yönetim' söylemleriyle, aslında tüm toplumu ilgilendiren stratejik, ekonomik ve siyasî kararların alınmasını ve uygulanmasını demokratik denetim mekanizmalarının dışına çıkarırken, devletin neoliberal anlayışa uygun bir biçimde yeniden yapılandırılmasında toplumun desteğini sağlamaya çalışmak.

Görüldüğü gibi bu uygulamalar Türkiye'nin ekonomik ve siyasal bağımsızlığına yönelik açık bir tehdit oluşturmakta ve emeği ile geçinen geniş halk kesimlerinin kazanılmış haklarını geriletmektedir. Özetle, 1998 sonrası IMF Yakın İzleme Anlaşmasını izleyen süreçte yapılanlar, ülkemizin hedeflerini ve kaynaklarını kendisinin belirlediği bağımsız, görece eşitlikçi ve sosyal dayanışmacı bir kalkınma stratejisi uygulayabilmesinin önündeki en büyük engeldir (BSB, 2006:3).

Grafiğin (II) kısmı yani 1998 - 2010 dönemindeki imalat sanayi katma değerinin ulusal gelir içindeki payının gelişim yönü de yukarıda yapılan değerlendirmeyi teyit eder mahiyettedir. 1998 yılında %23,9 düzeylerinde iken bu pay dramatik bir biçimde 2009 yılında %15,2'ye gerilemiş durumdadır. Eğilimin seyri, ülkenin imalat sanayi tabanının süreç içerisinde eridiğinin de bir başka göstergesidir. Bildirimizin ikinci kısmına konu olan

Sanayi Stratejisi Belgesinin ruhu ve eylem planındaki tedbirler bu seyri tersine çevirecek mahiyette olmaktan uzaktır.

- Bu sıkışmışlığı kırmak ve *iktisadi kalkınma* heyecanını yeniden toplumun bütün katmanlarına yayabilmek, toplumsal gündemin sanayileşme gibi derin, tarihsel kökenleri olan olgusunu, ülkenin bir amaç fonksiyonu haline getirmekle başlar. Bu başlangıç da kendi aklımızın ürünü olan bir sanayileşme stratejisine sahip olmakla mümkündür.
- Türkiye kendi ufkunu çizebilen, strateji oluşturabilen, Dünya Ekonomisinden ve dünyanın örgütlü baskısından neler gelebileceğini kestirmek, esnekliğe sahip olmak ve bir takım *kırmızı çizgilerini* çizebilmek, toplumun üretici ve yaratıcı güçlerini harekete geçirmek için mutlaka tüm dogmalardan (iktisadi dogmalar da dahil) arınmalı ve aklın seferberliği üzerinden yeniden düşünmelidir.
- Türkiye'nin, uzun vadeli ve dengeli sanayileşme/kalkınma hamleleri, AB direktiflerinden arındırılmalıdır. Gümrük Birliği Anlaşması, sağlıklı ve ayakları bu topraklara basan bir tartışma zemininde görüşülerek, tek taraflı olarak gerekirse fesh edilmelidir. Sektörler ve bölgelerarası kaynak tahsislerini uzun vadeli bir iktisadi kalkınma planı doğrultusunda yönlendiremeyen hiçbir ülkenin özellikle de Türkiye gibi bir ekonomik yapılanmanın gelişmiş ülkeler arasına girmesi ve orada varlığını korumaya devam etmesi olasılığı oldukça zayıftır.
- Günümüz itibarıyla uygulanmakta olan Devlet Yardımları Sisteminin (*teşvik sisteminin*) seçicilik ve yönlendiricilik özelliği kalmamıştır. Dolayısıyla da yeni bir sistemin oluşturulması gereği açıktır. Bu çerçevede öncelikle ülkemiz için yukarıda hareket noktası üzerine değinmedi bulunduğum yeni bir kalkınma/büyüme stratejisi hazırlanmalı ve devlet yardımları sistemi bu stratejiye dayandırılmalıdır.
- Ülkemizin reel sektör envanteri ve buna bağlı gelişmişlik haritası güncel verilerle çıkarılmalı ve Devlet Yardımları Sistematiğinde, 4325 ve 5084 sayılı yasalar gibi vergisel teşviklerde gerekse de KOBİ kredileri v.b. gibi teşvik politikalarında yer alan iller aynı olacak şekilde yeniden belirlenmeli ve gerekirse de *İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması* da dâhil yeniden gözden geçirilmelidir.
- Kamu iktisadi kuruluşlarını özelleştirme saplantısından vazgeçilmeli ve Türk sanayisinin uluslararası rekabet gücünü yükseltmek için mevcut kamu sanayi kuruluşlarının üzerine düşen sorumluluğu alabilmesine yönelik reformlar ivedilikle yapılmalıdır. Seçilen stratejik sektörlerde gelişme ivmesi sağlayacak ve bu sektörlerdeki şirketleri uluslararası rekabete hazırlayacak kamu-özel sektör ortaklıklarının devreye sokulması sağlanmalıdır.
- Akan suda iki kere yıkanılmaz sözü eskidir. Eskiye birebir yaşayabilmenin olanaksızlığını insan unutursa, bu sözü hatırlamalıdır. Ama, eskinin ciddi birikimi, onu silme çabalarıyla yüzleşip yeni birikimleri filizlendirir. İnsan bunu da unutmamalıdır.

Kaynakça

Bağımsız Sosyal Bilimciler(BSB) (2006); **IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset, Haziran 2006.**

<http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2012).

Boratav, Korkut (2003); "Cumhuriyet 80nci Yılında" **Mülkiye**, S. 241, Ankara, s.113-116.

----- (2008); **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**,Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 12.Baskı.

Bulutay, T,Tezel Y, S.Yıldırım, N(1974); **Türkiye Milli Geliri : 1923-1948**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Eşiyok, B.A (2011); "Türkiye Ekonomisinde Sabit Yatırımlar ve Tasarruflar" **İktisat ve Toplum**, Yıl:2, S.14,s.56-66.

İnan, Afet.(1972); **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972.

Kuruç, Bilsay (2011); **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ekim.

----- (2010); "Bir Planının Anatomi Politiği: Dördüncü Plan'ın Hazırlanışı ve Sonu" **Attilâ Sönmez'e Armağan, Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü (1960 - 1980)** ed. Ergun Türkcan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mayıs.

----- (1999); "Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler", **Bilanço 1923 - 1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi, II. Cilt.** 10 - 12 Aralık 1998, ODTÜ, Ankara: Tarih Vakfı Yayınları, s. 21- 32.

----- (1999a); "1930'ların Sanayi Hareketinde Unutulanlar ve Az Bilinenler",**75inci Yılda Çarklardan Chiplere**, ed. Oya Baydar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 85 - 106.

Küçükiremitçi, Oktay (2011);"Türkiye Sanayi Strateji Belgesi Temelinde İmalat Sanayinin Yapısal Analizi" **Memleket Siyaset Yönetim** Dergisi, S. 15. s.53-95.

Şahinkaya, Serdar(2011); Sanayileşme ve Bölgesel Kalkınmaya Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011 - 2014); (AB Üyeliğine Doğru) Üzerinden Bakış". **TMMOB, Makina Mühendisleri Odası, 2011 Sanayi Kongresi, Bildiri**, 16 Aralık, Ankara.

----- (2011a); "Sanayileşme Nasıl Olmaz? Ya da Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011 - 2014) (AB Üyeliğine Doğru" **12. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Bildiri**, Türk Sosyal Bilimler Derneği, ODTÜ, 15 Aralık, Ankara.

----- (2009); **Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası**, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2. Baskı. Kasım.

Türel, Oktar (2011); "Türkiye'de Sanayi Politikaları Üzerine Gözlem ve Değerlendirmeler" **Geç Barbarlık Çağı II.** Yordam Yayınları, İstanbul, s.286-316.

----- (2010); *Türkiye'de 1978 - 79 Bunalımı ve Merkezi İktisadi Planlama*, **Attila Sönmez'e Armağan: Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü (1960-1980)**, Editör. Ergun Türkcan. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs, İstanbul, içinde, s.411-441.